

Ion Aluas

1927—1994

A kolozsvári szociológiai műhely alapító nagy öregje szellemi ereje teljében ment el. Február 25-én végzett vele a szívroham. Ez talán már a harmadik infarktusa volt. Március 1-én temették a Házsongárdban. Korai halálával a román tudományosság szenvedett pótolhatatlan veszteséget. Meg a toleranciának Erdély tájain egykor honos, azóta fájdalmasan megfogyatkozott szelleme.

Mint a mesebeli szegény ember fia, hamuban sült pogácsával feltarisznyázva szerencsét próbálni, úgy indult el vagy hatvan évvel ezelőtt a Szilágy megyei Csákgorbóából, a szellem meghódítására. A tehetséget, az ígéretet szülőfalvának görög katolikus plébánosa fedezte fel benne. Ő gyengette elsőként továbbtanulásának útját. Látványosnak mutatkozott a folytatás is a kolozsvári egyetemen, ahol, a változó idők zaklatottsága ellenére, még lehetett tanulni. Oktatói számon tartották, ő maga követhető mesterre lett. Természetes volt, hogy tanulmányai végeztével az egyetemen maradt tanársegédi, majd adjunktusi beosztásban.

Csakhogy, eredetileg választott stúdiumát, a szociológiát a felsőbbség időközben burzsoá áltudománnyá minősítette és betiltotta. Ő már filozófia szakosként végzett. S ez aváltozás szimbolikusan is jelzi egy kényszerpálya kezdetét, amely, egyebekről itt nem szólva, választott szaktudományától közel két évtizedre térítette el. Egyébként nem állt hadban-haragban a rátukmált stúdiummal, a filozófiával, Még annak rátukmált klasszikusával, Karl Marxszal sem. Sőt, Marx-stúdiumait nem korlátozta az előírt két kötetnyi válogatásra. Túlteljesítette, s ennek az lett az eredménye, hogy a szerző műveiben eretnek eszmék egész rendszerét fedezte fel, élén ama híres tétellel, mely a tisztességes írástudó feladatául minden fennállóknak radikális elvi kritikáját jelöli meg. E szellemi tájak becserkészésében Aluas nem volt egyedül az akkori Kolozsváron. Társaival együtt azonban be kellett látnia, hogy hasonló tanokat, elvi jogosságuk, elméleti igazuk elismerése mellett, ajánlatos zárójelbe tenni. Romániában vagyunk, az ötvenes években!

Hosszabb huzavonával 1965 után Romániában rehabilitálták a szociológiát, Aluas pedig azonnal elkezdte az újonnan engedélyezett tudományág bázisát kiépíteni a kolozsvári egyetemen. Ettől kedve, életének egyetlen szenvedélye a szociológiai csapatmunka koncipiálása, talpra állítása, irányítása, tárgyi feltételeinek biztosítása volt. Gonddal válogatott munkatársaiból idővel kiváló közösség forrt össze. Kezdetről a Dimitrie Gusti-féle szociológiai iskola monografikus módszerét kívánta alkalmazni, amit azonban könyvből megtanulni erőpazarló vesződésnek ígérkezett. Szerencséjére rálelt a terepmunkában gazdag tapasztalatokkal rendelkező Gusti-tanítvány Venczel Józsefre, aki korábban a Bolyai Egyetem statisztika professzora volt, de akkortájt, börtönből szabadulván, a filharmónia zenekarának végzett kottamásolásból kereste kenyerét. Aluas kiverekedte, hogy Venczel professzort tudományos munkatársként a szociológiai intézetben alkalmazhassa, és ezzel megvalósult a személyes kontinuitás

a Gusti-féle intézet és az új kolozsvári műhely között. Venczeltől a kollektíva és maga Aluas is valóban sokat tanult. A két férfiú (közöttük nemzedéknyi volt a korkülönbség) kapcsolatát a kölcsönös megbecsülés, tisztelet és rokonszenv jellemezte.

A szociológia Kolozsvárott csak önfenntartóként létezhetett. A tanszéken szerveződő szociológus csoport a kutatások költségét megrendelt felmérések honoráriumából fedezte. A megrendelőket (vállalatok, néptanácsok gazdasági osztályai) mindig szűk, pragmatikus kérdések érdekelték. Az ilyen célú adatgyűjtő terepmunkákat használta fel Aluas arra, hogy egyetemi hallgatókkal kibővített népes csapatával az adott — olykor fél megyére is kiterjedő — területet szociológiai szempontból úgyszólván exhaustíve feltérképezze. Következetes módszerességgel folyt ez az adatgyűjtés évtizedeken át. Nyomában felbecsülhetetlen értékű adatbázis jött létre, melyből az adott társadalomnak nemcsak a felméréskori mélyszerkezete rekonstruálható, hanem az is, hogy miként alakult ki az elmúlt negyven-hetven évben.

Számos kisebb feladat mellett négy nagyméretű, népes kollektívának több évi munkát adó ilyen szociológiai felmérés készült el. Az Aranyosvölgyi (Alsó-Fehér megye) és Avas-vidéki (Szatmár, illetve Máramaros megye) adatgyűjtés után harmadiknak a Nyugati Szigethegység, tehát a Móc-vidék teljes, monografikus feltérképezésére került sor, negyediknek pedig a Csíki medencében végeztek hasonló felmérést. Mind a négy nagy vállalkozás a modernizáció-pszseudomodernizáció okozta életforma-váltás felől faggatta a valóságot. Aluast mindig is az erdélyi paraszttársadalom archaikusból korszerűvé alakulásának az alternatívái izgatták. Aluas ezt az átalakulást elkerülhetetlen szükségszerűségnek tartotta, s a nacionalisták retrográd falu-mítoszáat félre tolva, a szociológia valóság feltáró munkájától várta, hogy hozzájárulhat a kedvezőbb alternatívák felismeréséhez, a nem kívánatosak elkerüléséhez.

Az életmű jelentős összetevőit képezik oktatói és nevelő munkájának nagy hatású imponderábilái: személyében egy lenyűgöző tanáregyéniség több mint negyven évjáraton hagyta rajta szellemének lenyomatát. Intézetének munkatársait is nagyrészt volt hallgatóiból válogatta össze. Ez a gárda az ő keze nyomán formálódott kiválóan képzett szakemberek nagyszerű munkaközösségévé. Mestere távoztával ez a kollektíva most vagy tartósan fennmarad — ha rendelkezni fog kellő kohéziós erővel —, és akkor Kolozsvári iskola néven, vagy éppen Aluas-csapataként lesz számontartva, vagy szétszélednek, s ki-ki máshol találja meg a helyét. Akárhová kerülnek, hogy tovább adják a stafétabotot: Aluas-tanítványként fogják számon tartani őket.

Kerülgetem a témát, mert tudom, mennyire feszélyezné, hogy nagy feneket keríték annak, ami az ő számára olyan evidencia volt, mint az, hogy amíg él, lélegzik. És mégis szólni kell róla, mert ami számára evidencia volt, az abban a közegben, amelyben megnyilvánult, sajnos eléggé rendhagyónak számított. A román tudósnek és közéleti embernek a magyarsághoz, a magyar kérdéshez való viszonyulására gondolok.

A diktatúra évtizedeiben azon kevés román kollegák közé tartozott, akik nem értettek egyet a magyar nyelvű oktatás felszámolásával, és ahol tehették, akadályozták. A diktatúra bukása óta pedig folyamatosan, következetesen és nyíltan fordult szembe a román nacionalizmus különböző megnyilvánulásaival és képviselőivel. Ezek

tehát nem szerették. Vátrás szemmel renegátnak számított. Holott románul gondolkodott és románul érzett és igen átgondolt, jól tagolt román értékrendet védelmezett. Igaz, ez az értékrend lényeges pontokon eltért a román köztudatban elterjedt sztereotípiáktól. Minthogy az volt az elvi kiindulópontja, hogy legitim nemzeti érdek csak az lehet, amely nem ütközik az egyetemes emberi érdekekkel. Sajátos és egyetemes ily egységben látásából következett a másik sajátos felé való elvi nyitottsága is. Kezdeményezője és első igazgatója volt annak a kolozsvári székhelyű kutatóközpontnak, amely — a nacionalizmusok ellenszeréül — az Erdélyben lakó különböző nyelvű és kultúrájú népek közötti kapcsolatok tanulmányozását tűzte célul maga elé.

Valami még idetartozik, mert egyszerre jellemzi őt is, meg azt a világot is, amelyben élt. A harmincas körüli létszámú tanszéken Aluas egy öt-hat tagból álló, nagyjából egy nemzedékhez tartozó, nagyjából azonos szintű, képességű, teljesítményű, majd csupa professzorból, doktorból, akadémikusból álló rangidős csoporthoz tartozott. E csoporton belül csak azért nem volt ő primus inter pares, mert ott egyáltalán nem lehetett senki érdemben primus, hiszen akkor legalább három is akadt volna. De guru az volt, Nelu Aluas, abszolút tekintélyű guru, és teljhatalmú főnöke volt a szociológiai csoportnak. De nem lett soha, sem akadémikus, sem doktor, sem professzor. Élete végéig be kellett érnie az előadó tanári címmel (románul: conferentiar universitar). Ezt is csak jó későn kapta meg. Ennek pedig oka, sőt története van.

Röviden:

1. A fiatal adjunktust 1954 őszén állami ösztöndíjjal a leningrádi egyetemre küldték posztgraduális képzésre (aspirantúra).
2. 1956 decemberében, disszertációja benyújtása előtt, a magyarországi eseményekkel kapcsolatos állásfoglalásai miatt Aluast fegyelmi úton hazarendelték, ösztöndíját megvonták. A kolozsvári tanszéken akkor csak a nagy tekintélyű Tudor Bugnariu professzor oltalma alatt húzódhatott meg.
3. A '60-as évektől megváltozott a széljárás. Most már csak egy disszertáció kéne, amit konvergáló publikációiból könnyűszerrel összeszerkeszthetne, és többé semmi se óvhatná meg a professzori, majd az akadémikusi címtől. Ezért instálnak nála barátai, főnökei (a minisztere is). Csökönnyös válasza az, hogy fontosabb dolgai vannak annál. És megmaradt cím nélküli egyetemi oktatónak. Szégyenére annak a rendszernek, amely pelyva-emberek tucatjainak osztogatta a külön-külön tudományos címeket.

Budapest, 1994. március

Tóth Sándor

